

І. А. Ляховченкоаспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

МОДЕЛІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу різних моделей суду присяжних в країнах романо-германської правової системи, а також пропозиціям щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України в частині організації здійснення провадження судом присяжних. В статті автора зазначає, що хоча залучення присяжних, які мають спеціальні знання в тій чи іншій сферах, не дозволить в значній мірі покращити якість відправлення правосуддя, питання гендерної приналежності присяжних при здійсненні кримінального провадження щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості є більш критичним. З урахуванням того, що навіть більш спеціалізовані наукові дослідження не дали відповідь, хто саме більше впливає на кінцеве рішення суду – жінки чи чоловіки, не можна підтримувати жодну з окреслених вище позицій, адже все зазначена вище емпірика є край оціночною. Тому в даному випадку доцільним буде передбачити в кримінальному процесуальному законодавстві положення, відповідно до якого у випадку розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості судом присяжних, до складу такого суду присяжних має входити мінімум одна жінка та один чоловік. Така пропозиція має одразу декілька пояснень. По-перше, досягти повної гендерної рівності при формуванні складу присяжних у кількості трьох осіб неможливо. В той же час за такої пропозиції умовно «гендерно нейтральною» лишається третє місце присяжного, яке може зайняти будь-хто зі складу потенційних присяжних. По-друге, існуюча система відбору присяжних, яка передбачена в ст. 387 КПК України, дозволяє провести заміну присяжних в даній категорії кримінальних проваджень, без необхідності внесення додаткових змін до КПК України. Відповідно, все це дозволить гарантувати кращий гендерний баланс при відправленні правосуддя судом присяжних щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. У зв'язку з цим пропонується викласти ч. 3 ст. 31 КПК України в наступній редакції: «3. Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого - судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд. Якщо суд присяжних розглядає кримінальне провадження за вчинення злочину, передбаченого розділом IV Особливої частини Кримінального кодексу України, то до складу суду присяжних має входити мінімум один чоловік та мінімум одна жінка».

Ключові слова: кримінальне провадження, суд присяжних, правосуддя, присяжні.

Постановка проблеми. Попри усталеність інститутів кримінального судочинства в Україні, питання впровадження суду присяжних залишається дискусійним як з точки зору ефективності його функціонування, так і відповідності європейським стандартам правосуддя, що зумовлює потребу в аналізі існуючих моделей суду присяжних у країнах романо-германської правової системи з метою виявлення оптимальної моделі для українського правового простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому необхідно зазначити, що проблематика визначення складу присяжних в країнах романо-германської правової системи в основному досліджувалася зарубіжними вченими. У вітчизняній правовій доктрині більший акцент робиться вже на процедурі відбору присяжних. Тому в основу даного дослідження були покладені наукові роботи західних вчених.

Мета статті – дослідити існуючі моделі судів присяжних в країнах романо-германської правової системи та проаналізувати можливість імплементації окремих процедур в кримінальне процесуальне законодавство України.

Виклад основного матеріалу. У країнах романо-германської (континентальної) правової системи зазвичай застосовуються змішані органи прийняття рішень, що складаються з непрофесійних громадян і юристів [1; 2]. Їх найчастіше називають змішаними трибуналами або змішаними судами присяжних. Як правило, такі змішані трибунали ухвалюють рішення як щодо винуватості, так і щодо призначення покарання у кримінальних провадженнях.

Вчені виокремлюють три різні варіанти співпраці суду та громадськості. Класична німецька модель змішаного суду (суд шефенів – Schöffen) передбачає участь одного професійного судді та двох народних засідателів, хоча їхня кількість і склад можуть варіюватися залежно від тяжкості справи та можливого покарання. Французька модель також включає професійних суддів і громадян, але співвідношення громадян професійних суддів у ній набагато вище, ніж у німецькій. Наприклад, у французькому суді присяжних (cour d'assises), який розглядає тяжкі кримінальні справи, рішення про винуватість особи ухвалюється трьома професійними суддями та дев'ятьма присяжними [3].

В правовій доктрині також виділяють ще один підхід до формування суду присяжних – змішану модель. У ній експерти зі специфічними знаннями, що можуть бути корисні в даному кримінальному провадженні, працюють разом з професійними суддями. Наприклад, у Хорватії в складі змішаних судів у справах щодо неповнолітніх обов'язково мають брати участь вчителі, професори або інші фахівці, які мають досвід у сфері освіти неповнолітніх [4].

Якщо взяти за основу цю класифікацію, то можна дійти висновку, що в Україні діє французька модель суду присяжних. Хоча тут одразу можна зазначити, що такий висновок є відносним, адже суд присяжних, який діє в Україні, також і інші ознаки, які, наприклад, не притаманні суду присяжних у Франції. В будь-якому випадку можна впевнено стверджувати, що Україна, будучи країною романо-германської правової системи, також перейняла відносно типову континентальну систему суду присяжних. Це, очевидно, крім приналежності вітчизняного законодавства до континентальної правової системи, також пояснюється подібність

ролі присяжних за європейської моделі суду присяжних до ролі народних засідателів, які діяли відповідно до попереднього КПК України. Очевидно, що під час реформи кримінального процесу 2012 року законодавцю було обрано значно легший спосіб регулювання діяльності суду присяжних – приведенні його до відповідності правової та політичної дійсності, але без кардинальних змін та запозичень з боку англо-американської моделі. В той же час не можна стверджувати, що модель суду присяжних, яка діє в Україні, є ідеальною та не може бути покращена. В даному випадку необхідно дослідити можливість імплементації змішаної моделі, коли присяжні відбираються відповідно до певних додаткових умов.

Очевидно, що залучення окремих спеціалістів для здійснення правосуддя доцільно тоді, коли їх знання будуть стосуватися вчиненого кримінального правопорушення або в будь-якій іншій спосіб сприятимуть кращому вирішенню питання винуватості та інших питань, які ставляться перед присяжними. Відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України, «кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого - судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд» [5].

В цілому, проаналізувавши перелік таких кримінальних правопорушень, досить складно виділити якісь однорідні групи суспільно небезпечних діянь, розгляд яких може відбуватися судом присяжних. Можна зробити припущення, що законодавець визначав санкцію у вигляді довічного позбавлення волі по відношенню тих кримінальних правопорушень, які завдають найбільше шкоди суспільним інтересам без прив'язки до об'єкта злочинного посягання. Тяжкість санкції в даному випадку визначалась не через доцільність залучення населення до здійснення правосуддя, а саме через значну суспільну шкоду, яка завдається відповідним кримінальним правопорушенням. Проте в цьому ракурсі можливість залучення присяжних саме до такої категорії кримінальних правопорушень виглядає вкрай вдалою ідеєю, адже лише «пересічний представник суспільства» зможе оцінити ступінь негативного впливу відповідного кримінального правопорушення.

Відповідно, задля вирішення питання про доцільність залучення вузьких експертів в першу чергу необхідно виділити ті склади кримінальних правопорушень, те їх спеціальні знання дозволять краще встановити сутність вчиненого правопорушення, проте не вплинуть на їх підсумкові судження. З аналізу статей КК України можна зробити висновок, що таких кримінальних правопорушень немає. Дійсно, частина з них стосується національної безпеки тощо, проте не можна стверджувати, що в такому випадку вузький спеціаліст зможе краще оцінити ступінь негативного впливу кримінального правопорушення ніж будь-який інший громадянин. Тому в межах вітчизняного законодавства залучення таких «спеціалізованих» присяжних може лише зашкодити відправленню правосуддя. Проте це не означає, що немає необхідності дослідити специфіку формування суду присяжних за іншими критеріями. В першу чергу мова йде про злочини проти ставової свободи та статевої недоторканості.

Очевидно, що дана категорія кримінальних правопорушень в значній мірі зачіпає не лише інтереси потерпілого, але й всього суспільства. Відповідно, за повторне вчинення зґвалтування (ч. 6 ст. 152 КК України) та сексуального насильства (ч. 6 ст. 153 КК України) передбачено в якості однієї із санкцій довічне позбавлення волі. Заявляючи клопотання про розгляд такого кримінального провадження судом присяжних, обвинувачений буде розраховувати на більш гуманний підхід до вирішення даного кримінального провадження. Проте якщо по відношенню до інших злочинів, за які передбачено довічне позбавлення волі, підбір присяжних не має суттєвого значення для відправлення правосуддя, то по відношенню до зазначених вище складів злочинів не аби яке значення буде мати став присяжних.

Вчені вже досить давно намагаються встановити реальні неочевидні обставини, які впливали на рішення присяжних. Так, було встановлено, що з певною упередженістю розглядаються кримінальні провадження щодо міжрасового зґвалтування [6] або де були доведені факти попередні судимості обвинуваченого [7], привабливості потерпілої [8], опору потерпілої (для присяжних-чоловіків) [9; 10] тощо. І навпаки, виправдувальні вирoki присяжні виносять у випадку привабливості обвинуваченого та наявності у нього законного джерела доходу [11], низькі моральні якості потерпілої (на думку присяжних-чоловіків) [12; 113], вклю-

чаючи позашлюбні зв'язки [11], а також поведінку потерпілої, яка сприяла розвитку подій, наприклад, коли вона дозволила випадковому знайомому провести її додому з бару [13]. Також було встановлено, що студенти коледжів значно рідше визнавали вину обвинуваченого, якщо потерпіла, яка чинила опір, була непривабливою [8].

Як свідчать дослідження, суттєво впливає на кінцеве судове рішення став присяжних і у провадженнях про сексуальне насильство над дітьми. Вчені зазначають, що в середньому чоловіки та жінки по-різному реагують на сексуальне насильство над дітьми: чоловіки частіше стають на сторону обвинуваченого, жінки – на сторону потерпілого. Так, у порівнянні з жінками, чоловіки сприймають сексуальне насильство над дітьми як менш серйозний злочин [14] і частіше схвалюють так звані міфи про сексуальне насильство над дітьми (наприклад, «якщо у дитини немає ознак стресу, то вона, скоріше за все, не була піддана сексуальному насильству» [15] чи міфи про зґвалтування (наприклад, «якщо жінка не чинила фізичного опору, то не можна стверджувати, що мало місце зґвалтування» [16]). Подібні гендерні відмінності послідовно виявляються в дослідженнях змодельованих судів присяжних у кримінальних провадженнях про сексуальне насильство над дітьми. У порівнянні з жінками, чоловіки-присяжні вважають потерпілих менш переконливими та частіше ухвалюють рішення на користь сторони захисту [17; 18; 19; 20; 21; 22]. Ці гендерні відмінності частково пояснюються тим, що жінки проявляють більше емпатії до жертв [17].

В одному з досліджень було зазначено, що важливим чинником у провадженнях щодо зґвалтування є «схильність до поблажливості», що притаманна присяжним [23]. Саме в цьому дослідженні було зазначено, що якщо суд присяжних повністю складається з жінок, то вони частіше виносять обвинувальні вирoki у кримінальних провадженнях, де особи обвинувачуються у вчиненні зґвалтування. Це було доведено шляхом формування різних складів судів присяжних з жінок-респондентів, які читали умовну фабулу кримінального правопорушення та виносили умовний вердикт про вину або невинуватість віртуального обвинуваченого.

Проте не можна стверджувати, що дане дослідження є універсальним та загальноприйнятим. Так, в результаті інших змодельованих судових засідань було встановлено, що хоча значно більше жінок (86%), ніж чоловіків

(66%) особисто голосували за обвинувальний вирок, кількість обвинувальних вироків, винесених змодельованим судом присяжних, значно і помітно зросла лише тоді, коли жінки становили переважну більшість у складі суду присяжних (тобто 10 жінок і 2 чоловіки) або коли суд присяжних складався виключно з жінок. Однак навіть у цих двох групах лише 56% змодельованих вироків були обвинувальними. На думку вчених, причиною такого результату є те, що студенти, які брали участь в експерименті і голосували за обвинувальний вирок, не були «абсолютно впевнені» у своєму рішенні і, відповідно, могли піддатися впливу інших присяжних. Отримані результати свідчать про те, що більшість жінок у складі суду присяжних може, щонайменше, запобігти винесенню виправдального вироку, тоді як переважна більшість жінок значно підвищує можливість винесення саме такого рішення. Схильність не звинувачувати потерпілу і, натомість, покладати відповідальність на обвинуваченого були сильнішими предикторами винесення обвинувального вироку, ніж стать, оскільки ці риси притаманні більшості жінкам, але далеко не тільки їм [24].

В цілому можна зазначити, що на даний момент існує велика кількість наукових робіт, які присвячені дослідженню впливу статі присяжного на кінцеве рішення, яке буде прийнято. При цьому вчені досі не мають єдиного розуміння щодо реальної впливу статі, а також конкретних форм прояву. Не можна ігнорувати той факт, що в будь-якому випадку вплив статевої приналежності присяжного має реальний (позитивний або негативний) вплив на результати кримінального провадження щодо злочинів проти статевої свободи або статевої недоторканості.

Відповідно, досліджуючи специфіку формування суду присяжних в Україні, а також аналізуючи перелік кримінальних правопорушень, для відправлення правосуддя по яким можливе утворення суду присяжних, можна стверджувати, що хоча залучення присяжних, які мають спеціальні знання в тій чи іншій сферах, не дозволить в значній мірі покращити якість відправлення правосуддя, питання гендерної приналежності присяжних при здійсненні кримінального провадження щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості є більш критичним. З урахуванням того, що навіть більш спеціалізовані наукові дослідження не дали відповідь, хто саме більше впливає на кінцеве рішення суду – жінки чи чоловіки,

не можна підтримувати жодну з окреслених вище позицій, адже все зазначена вище емпірика є край оціночною. Тому в даному випадку доцільним буде передбачити в кримінальному процесуальному законодавстві положення, відповідно до якого у випадку розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості судом присяжних, до складу такого суду присяжних має входити мінімум одна жінка та один чоловік. Така пропозиція має одразу декілька пояснень. По-перше, досягти повної гендерної рівності при формуванні складу присяжних у кількості трьох осіб неможливо. В той же час за такої пропозиції умовно «гендерно нейтральною» лишається третє місце присяжного, яке може зайняти будь-хто зі складу потенційних присяжних. По-друге, існуюча система відбору присяжних, яка передбачена в ст. 387 КПК України, дозволяє провести заміну присяжних в даній категорії кримінальних проваджень, без необхідності внесення додаткових змін до КПК України. Відповідно, все це дозволить гарантувати кращий гендерний баланс при відправленні правосуддя судом присяжних щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Висновки і пропозиції. У зв'язку з цим пропонується викласти ч. 3 ст. 31 КПК України в наступній редакції: «3. Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого - судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд. *Якщо суд присяжних розглядає кримінальне провадження за вчинення злочину, передбаченого розділом IV Особливої частини Кримінального кодексу України, то до складу суду присяжних має входити мінімум один чоловік та мінімум одна жінка.*

Список використаної літератури:

1. Kutnjak Ivković S. Lay participation in criminal trials: the case of Croatia. Lanham : Austin & Winfield, 1999. 566 с.
2. Jackson J. D., Kovalev N. P. Lay adjudication and human rights in Europe. *Columbia Journal of European Law*. 2006–2007. Т. 13. С. 83–123.
3. McKillop B. Review of convictions after jury trials: the new French jury court of appeal. *Sydney Law*

- Review. 2006. T. 28. C. 343–358.
4. Kutnjak Ivković S. Exploring lay participation in legal decision-making: lessons from mixed tribunals. *Cornell International Law Journal*. 2007. T. 40. C. 429–453.
 5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
 6. Ugwuebu D. C. E. Racial and evidential factors in juror attribution of legal responsibility. *Journal of Experimental Social Psychology*. 1979. T. 15. C. 133–146.
 7. Myers M. A. Social contexts and attributions of criminal responsibility. *Social Psychology Quarterly*. 1980. T. 43. C. 405–419.
 8. Deitz S. R., Littman M., Bentley B. J. Attribution of responsibility for rape: the influence of observer empathy, victim resistance, and victim attractiveness. *Sex Roles*. 1984. T. 10.
 9. Krulewitz J. E., Nash J. E. Effects of rape victim resistance, assault outcome, and sex of observer on attributions about rape. *Journal of Personality*. 1979. T. 47. C. 558–574.
 10. Scroggs J. R. Penalties for rape as a function of victim provocativeness, damage, and resistance. *Journal of Applied Psychology*. 1976. T. 6. C. 360–368.
 11. Reskin B. F., Visser C. A. The impacts of evidence and extralegal factors in jurors' decisions. *Law and Society Review*. 1986. T. 9. C. 423–437.
 12. Pugh M. D. Contributory fault and rape convictions: loglinear models for blaming the victim. *Social Psychology Quarterly*. 1983. T. 46. C. 233–242.
 13. Fischer G. J. Cognitive predictors of not-guilty verdicts in a simulated acquaintance rape trial. *Psychological Reports*. 1991. T. 68. C. 1199–1206.
 14. Corder B. F., Whiteside R. A survey of jurors' perceptions of issues related to child sexual abuse. *American Journal of Forensic Psychology*. 1988. T. 6. C. 37–43.
 15. Morison S., Greene E. Juror and expert knowledge of child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*. 1992. T. 16. C. 595–613.
 16. Burt M. R., Albin R. S. Rape myths, rape definitions, and probability of conviction. *Journal of Applied Social Psychology*. 1981. T. 11. C. 212–230.
 17. Bottoms B. L. Individual differences in perceptions of child sexual assault victims. In: Goodman G. S., Bottoms B. L. (eds). *Child victims, child witnesses: Understanding and improving testimony*. New York : Guilford, 1993. C. 229–261.
 18. Bottoms B. L., Goodman G. S. Perceptions of children's credibility in sexual assault cases. *Journal of Applied Social Psychology*. 1994. T. 24. C. 702–732.
 19. Gabora N. J., Spanos N. P., Joab A. The effects of complainant age and expert psychological testimony in a simulated child sexual abuse trial. *Law and Human Behavior*. 1993. T. 17. C. 103–119.
 20. Golding J. M., Sanchez R. P., Sego S. A. The believability of hearsay testimony in a child sexual assault trial. *Law and Human Behavior*. 1997. T. 21. C. 299–325.
 21. Schmidt C. W., Brigham J. C. Jurors' perceptions of child victim-witnesses in a simulated sexual abuse trial. *Law and Human Behavior*. 1996. T. 20. C. 581–606.
 22. Schutte J. W., Hosch H. M. Gender differences in sexual assault verdicts: a meta-analysis. *Journal of Social Behavior and Personality*. 1997. T. 12. C. 759–772.
 23. MacCoun R. J., Kerr N. L. Asymmetric influence in mock jury deliberation: juror's bias for leniency. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1988. T. 54. C. 21–33.
 24. Fischer G. J. Gender effects on individual verdicts and on mock jury verdicts in a simulated acquaintance rape trial. *Sex Roles*. 1997. T. 36. C. 491–501.

Liakhovchenko I. A. Jury trial models in countries with Romano-Germanic legal systems: international experience and possibilities for implementation in Ukraine

The article is devoted to the analysis of various models of jury trials in the countries of the Romano-Germanic legal system, as well as proposals for improving the current criminal procedural legislation of Ukraine in terms of organizing the conduct of proceedings by jury. In the article, the author notes that although the involvement of jurors who have special knowledge in one or another area will not significantly improve the quality of the administration of justice, the issue of the gender of jurors in the conduct of criminal proceedings for crimes against sexual freedom and sexual integrity is more critical. Taking into account the fact that even more specialized scientific studies have not given an answer to who has a greater influence on the final decision of the court - women or men, none of the positions outlined above can be supported, because all the above-mentioned empiricism is extremely evaluative. Therefore, in this case, it would be advisable to provide for a provision in criminal procedural legislation according to which, in the case of consideration of crimes against sexual freedom and sexual integrity by a jury, such a jury must include at least one woman and one

man. Such a proposal has several explanations at once. First, it is impossible to achieve full gender equality when forming a jury of three people. At the same time, under such a proposal, the third juror position remains conditionally "gender neutral", which can be occupied by any of the potential jurors. Secondly, the existing jury selection system, which is provided for in Art. 387 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, allows for the replacement of jurors in this category of criminal proceedings, without the need to make additional amendments to the Code of Criminal Procedure of Ukraine. Accordingly, all this will guarantee a better gender balance in the administration of justice by a jury in relation to crimes against sexual freedom and sexual integrity. In this regard, it is proposed to set out Part 3 Art. 31 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in the following wording: "3. Criminal proceedings in a court of first instance regarding crimes for which life imprisonment is provided shall be conducted collegially by a court consisting of three judges, and at the request of the accused - by a jury consisting of two judges and three jurors. Criminal proceedings regarding several accused shall be considered by a jury regarding all accused, if at least one of them has filed a request for such consideration. If a jury is considering criminal proceedings for the commission of a crime provided for in Section IV of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, then the jury shall include at least one man and at least one woman." Keywords: criminal proceedings, jury, justice, jury

Key words: criminal proceedings, jury trial, justice, jurors